

НАСТАВНО–НАУЧНОМ ВЕЋУ
Филозофског факултета Универзитета у Београду
Чика Љубина 18 – 20, Београд

На редовној седници одржаној 24. 02. 2022. године Наставно–научно веће Филозофског факултета изабрало је Комисију у саставу проф. др Весна Димитријевић, Одељење за археологију Филозофског факултета у Београду, доц. др Соња Вуковић, Одељење за археологију Филозофског факултета у Београду, и ментор доц. др Марија Љуштина, Одељење за археологију Филозофског факултета у Београду, за оцену и одбрану докторске дисертације *Економија у касном латену јужнопанонског Подунавља: археозоолошки приступ* кандидата за доктора наука Теодоре Радишић. Након прегледане дисертације Комисија подноси следећи

ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Основни подаци о кандидату и дисертацији

Кандидат Теодора Радишић рођена је 14. 05. 1990. године у Новом Саду. Основне студије на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду, завршила је 2014. године са просечном оценом 9,50, а мастер академске студије 2015. године са просечном оценом 10. Докторске студије археологије на истом факултету уписала је 2015. године, и са изузетним успехом одбранила предлог своје докторске теме. Од 2020. године запослена је као асистент на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду.

Теодора Радишић је резултате својих досадашњих истраживања публиковала у научним радовима у домаћој и иностраној периодици и монографским публикацијама, а усменим саопштењима узела је учешће на научним скуповима у Вршцу, Београду, Тргу Мурешу (Румунија), Панчеву, Виминацијуму, Тргу Жиу (Румунија) и Неготину. Од њених објављених научних радова издвајају се: *Радишић, Т. 2016. Животиње у економији латенског насеља на налазишту „Стари виногради“ у Чуругу. Архаика 4, 63-84.* и *Radišić, T. 2016. Korišćenje životinjskih resursa u mlađem гвозденом добу- fauna iz затворених целина са налазишта “Стари виногради” у Чуругу. XXXIX Godinja skupština i skup Srpskog arheološkog društva, Vršac, 2.6-4.6.2016. Program, izveštaji i apstrakti: 68.* који су резултат самосталног истраживачког рада Теодоре Радишић на археозоолошком материјалу из поједних затворених целина, чиме је учињен први корак ка свеобухватном разумевању улоге животиња у економији латенског насеља на локалитету Чуруг-Стари виногради. На исти начин учињен је и допринос познавању латенског насеља на локалитету Жидовар, радом: *Radišić, T. and Ljuština M. 2020. Animal Husbandry and Hunting in Late La Tène Settlement at the site of Židovar, Banat, Serbia, demonstrated by results of analysis of animal remains from 1977. excavation campaign. Istros XXVI, 309-333.* Чуруг-Стари виногради и Жидовар су репрезентативни локалитети из млађег гвозденог доба, чија ће будућа истраживања допринети потпунијем познавању различитих аспеката живота јужнопанонских заједница на крају старе ере, а посебно њихове економије и стратегија преживљавања. Изузетан допринос томе представља и ова докторска дисертација. Да се интересовање Теодоре

Радишић за економију праисторијских заједница не ограничава на анализе животињских костију показују и радови: *Ljuština, M. and T. Radišić, 2018. La Tène Agricultural Implements in the Vojvodina Region, Serbia: Tradition and Innovation, In Iron Age Connectivity in the Carpathian Basin, eds. S. Berecki, A. Rustoiu, M. Egri. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 13. - 15. Oct, 2017: 227-238. Cluj-Napoca: Editura Mega.* и *Љуштина, М. и Радишић, Т. 2018. Латенско пољопривредно оруђе од гвожђа у Војводини. Гласник српског археолошког друштва, 34: 7-27.* који су резултат пионирског рада на проучавању гвоздених пољопривредних алатки из латенског периода на подручју Војводине. Резултати типолошке анализе и редефинисање функционалног одређења овог неоправдано запостављеног корпуса археолошке грађе, осветљавају још један аспект проучавања економије у прошлости. Вредан помена је и рад *Ljuština, M. and Radišić, T. 2021. Romani ante portas? La Tène populations in Serbian part of the Danube basin in 1st century BC and their response to Roman presence. In Archaeology of Crisis, ed. Staša Babić, 119-132. Belgrade: Faculty of Philosophy,* који чини искорак у хронолошком одређењу осетљиве археолошке грађе и интерпретативним оквирима за завршницу латенског периода.

Дисертација *Економија у касном латену јужнопанонског Подунавља: археозоолошки приступ* састоји се од 144 страница текста и 21 странице са библиографским подацима. Саставни део текста чини 141 илустративни прилог у форми мапа, табела, дијаграма и слика, а на крају дисертације се налазе Додатак 1 са табеларно представљеним археозоолошким подацима и Додатак 2 са метричким подацима такође организованим у табеле.

Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања докторске дисертације *Економија у касном латену јужнопанонског Подунавља: археозоолошки приступ* јесте употреба животиња у економији насеља из касне фазе млађег гвозденог доба/латена на простору јужнопанонског Подунавља, која је испитана анализом археозоолошког материјала са четири циљано изабрана локалитета. Насеља се налазе у различитих регијама данашње Војводине и од осталих истовремених насеља издвајају се високим степеном истражености и публикованости грађе. У питању су локалитети Чарнок у Бачком Добром Пољу и Стари виногради у Чуругу у Бачкој, Гомолава у Хртковцима у Срему и Жидовар у Орешцу у Банату. Ова насеља се међусобно разликују и имају специфичности због географског положаја, присуства или одсуства трагова фортификације, као и других архитектонских карактеристика и елемената у осетљивом покретном археолошком материјалу.

Дисертација је била осмишљена са циљем да се установе могуће локалне сточарске и ловне праксе, као и да се испита постојање сличности и/или разлика међу насељима на основу археозоолошког материјала. С обзиром да свако од ових насеља испољава специфичности, резултати анализе животињских костију морали су бити посматрани у контексту локалних друштвено-економских околности. Разматране су интерпретације друштвених и економских функција насеља, показатељи других економских активности и археолошки налази који се доводе у везу са сточарством, ловом и риболовом у циљу разумевања археозоолошких података. Будући да касни латен представља време у којем треба рачунати на постојање насеља са различитим стратегијама преживљавања, као и

динамичних и променљивих односа међу њима, фактори који су могли утицати на формирање археозоолошких трагова прикупљених и документованих у истраживачким кампањама, многоструки су и отежавају интерпретацију. Додајући томе недовољно познавање локалних економија каснолатенских насеља у јужнопанонском Подунављу, као и односа насеља истих и различитих карактера, у овом раду су изнети могући фактори који су утицали на креирање археозоолошког записа.

Истраживачка питања

Узимањем у обзир тафономских карактеристика фауне, процењивањем утицаја различитих фактора на стварање археозоолошког записа и поређењем ових података међу локалитетима, омогућено је испитивање да ли се уочене разлике могу тумачити различитим стратегијама узгоја и експлоатације животиња. Археозоолошка анализа је обухватила и све друге релевантне параметре за проучавање стратегија узгоја и експлоатације животиња – заступљеност врста, старосне и полне профиле, величину животиња, патолошке промене, заступљеност скелетних елемената и трагове касапљења. Тиме је створена основа за добијање одговора на два основна истраживачка питања: Које су одлике локалних сточарских и ловних пракси на нивоима појединачних насеља? Постоје ли разлике у сточарским и ловним праксама међу насељима?

Иако интерпретације значаја сточарства и земљорадње у утврђеним и отвореним насељима нису биле резултат детаљних студија, представиле су основу за извођење основних претпоставки у раду. Прва претпоставка је да ће насеља утврђеног карактера имати археозоолошке индикаторе узгоја стоке унутар бедема, друга - да ће насеља утврђеног карактера имати археозоолошке индикаторе набавке хране, а трећа - да ће насеље отвореног карактера у Чуругу имати археозоолошке индикаторе локалног узгоја стоке, специјализације и снабдевања.

Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација *Економија у касном латену јужнопанонског Подунавља: археозоолошки приступ* састоји се од увода, седам поглавља неједнаке дужине и закључка. Уз само поглавље насловљено као *Увод*, у ком се читалац упознаје са дефиницијом економије и значајем проучавања економске сфере живота, уводном делу рада припадају и поглавља 2 и 3 - *Друштвене и економске прилике касног латена у јужнопанонском Подунављу* и *Археозоолошка истраживања касног латена у јужнопанонском Подунављу*. У другом поглављу дата је детаљна студија историјских околности, социо-политичке организације, друштвене структуре и културног живота Скордиска у светлу најновијих сазнања и интерпретативних модела из домена историје и археологије. Посебно је издвојено изучавање економских делатности. На исти начин, кроз историјат истраживања, изнети су и подаци о археозоолошким истраживањима каснолатенског периода на испитиваној територији и ширем региону. Изнето је фактографско стање и уочени недостаци у методолошким процедурама, о којима ће се посебно водити рачуна у делу рада у ком се дискутују новодобијени резултати, а што је наглашено и у поглављу које следи. У поглављу 4 налазе се теоријско-методолошки

оквир, циљеви истраживања и хипотезе дисертације.

Поглавље 5 посвећено је формирању археолошке слике о локалитетима Чарнок, Чуруг, Гомолава и Жидовар, који су обезбедили материјал и релевантне контексте за анализе. За сваки локалитет дат је историјат истраживања са публикованим резултатима истраживачких камапања. Критички приступ публикованој грађи нарочито је видљив, јер је Теодора Радишић у току израде докторске дисертације и сама подвргла ревалоризацији одређене категорије археолошких налаза (фибуле на првом месту, али и пољопривредне алатке), чиме је начињен искорак у хронолошком позиционирању објеката и стратиграфије локалитета, а тиме су и археозоолошке анализе добиле нове смернице за интерпретацију.

У поглављу 6 - *Материјал и методе* изнато је затечено стање археозоолошког материјала и поступак одабира за анализу. Потом су детаљно образложене изабране методе археозоолошке анализе. Ове методе примењене су на остацима сисара, док су остаци других кичмењака и бескичмењака били квантификовани. Археозоолошка анализа на првом месту обухватила је таксономску одредбу, одредбу елемента и дела елемента, симетрије, старосних параметара – срастање епифиза, ницање и трошење зуба, одређивање пола, фрагментације, патолошких промена, метричких карактеристика, као и трагова тафономских процеса (горење, глодање и распадање) и антропогених трагова. Добијене информације унете су у MS Access базу података, уз информације о археолошком контексту налаза. Подаци добијени примарном археозоолошком анализом постали су основа за даље аналитичке кораке: одређивање релативне заступљености таксона, старосних и полних структура, релативне заступљености скелетних елемената, фрагментације, тафономских промена и промена насталих антропогеним дејством, болести и величина животиња. На основу ових параметара, и компаративном анализом са другим врстама археолошких података, разматране су локалне економије насеља, њихове друштвене улоге и потенцијалне разлике у економији које су постојале међу насељима. Квантификација животињских остатака вршена је следећим методама: бројем одређених примерака, бројем дијагностичких зона и тежином костију. Провера да ли су разлике статистички значајне извршена је Хи-квадрат тестом. Извршена је и анализа кореспонденције која је погодна за поређење узорака без обзира на величину. Посебна пажња посвећена је анализи тафономских фактора, који су коришћени да би се испитало да ли су разлике у стратегијама експлоатације различитих врста животиња последица другачијег начина њиховог коришћења или тафономских процеса.

Од изузетног је значаја аналитичко поглавље 7 под насловом *Резултати археозоолошке анализе*. За сваки локалитет изнете су и анализирани: тафономске карактеристике остатака фауне, састав фауне, групе повезаних костију, старосна и полна структура, метричке карактеристике, заступљеност скелетних елемената, обрасци касапљења и патолошке промене. Резултати анализе дискутовани су у поглављу 8. Изабрани су аспекти: локалне сточарске и ловне стратегије за сваки локалитет, сличности и разлике у стратегијама узгоја и експлоатације животиња на налазиштима Чарнок, Стари виноград у Чуругу, Гомолава и Жидовар и другим истовременим налазиштима у јужнопанонском Подунављу на основу поређења тафономских карактеристика остатака фауне, заступљености животињских врста, старосних и полних структура, величина

животиња, заступљености скелетних елемената, образаца касапљења и патолошких промена. Дискутовани су и археозоолошки подаци у контексту интерпретација других економских делатности, социо-економских улога и односа насеља у касном латену јужнопанонског Подунавља.

Закључци према постављеним истраживачким питањима и радним хипотезама изнети су у поглављу 9. Уместо уопштених констатација о значају сточарства, предложене су индивидуалне интерпретације археозоолошког записа које су у складу са постојећим становиштима о економским функцијама насеља разматраним у раду. У свим насељима која имају трагове фортификација – Чарноку, Гомолави и Жидовару, видљива је велика заступљеност остатака домаћих свиња и оваца и коза, чији узгој је могао бити практикован унутар малих површина које ова насеља заузимају. Иако очекивани, археозоолошки индикатори набавке у утврђеним насељима нису у значајној мери детектовани. Старосне структуре и релативна заступљеност скелетних елемената домаће свиње и овце и козе нису указале на укљученост ових животиња у мреже набавке, што је и разумљиво имајући у виду доказе о њиховом узгоју од стране становника утврђених насеља. Са друге стране, за домаће говече се на основу старосне структуре може претпоставити укљученост у мреже размене. У једином насељу отвореног типа на локалитету Стари виногради у Чуругу, баш као и у утврђеним насељима, детектовани су остаци који сведоче о узгоју животиња унутар насеља. Старосна структура домаћег говечета у којој преовлађују старе јединке, могла би указивати на „одлив“ оних најпогодних за давање меса. Нису детектовани индикатори специјализације ка одређеној животињи или животињском производу, тако да се чини да је у насељу практиковано мешовито сточарство. Значајни су и подаци о већој заступљености коња у Чуругу у односу на друге анализирани локалитете, као и присуство јединки које су крупније од типичних за касни латен у јужнопанонском Подунављу. Поред тога, и код домаћег говечета и овце забележене су крупније јединке које би могле указивати на укљученост у регионалне и надрегионалне контакте становника овог насеља, могуће и са римским светом, с обзиром да се крупније јединке углавном везују за римске сточарске праксе.

Остварени резултати и научни допринос дисертације

Дисертација Теодоре Радишић први је рад који економију каснолатенског периода јужне Паноније проучава интердисциплинарно. Резултати остварени током истраживања пружили су одговоре на знатан број питања везаних за економију, као и интерпретативне оквири за сегменте проучавања за које коначни одговори нису досегнути. На првом месту налазе се стратегије експлоатације домаћих животиња и питање значаја лова, али су не мање важни закључци о међусобном утицају промена које су се у овом периоду догодиле у не само у економској, већ и у културној и друштвеној, па и геополитичкој сфери. Изузетно је драгоцено то што је истоветна археозоолошка методологија била примењена на материјалу са свих испитиваних локалитета, чиме је омогућена компарација добијених резултата без бојазни да ће се појавити пропусти услед примене различитих методолошких процедура. Добијени резултати стављени су у контекст других индикатора економских активности и друштвених улога, као и података о животној средини. До оваквих закључака могло се доћи искључиво интердисциплинарним приступом и

компаративном анализом резултата из различитих научних домена, а домети овог рада ће у знатној мери утицати на генералне ставове у пручавању латенског периода.

Закључак

Приликом израде докторске дисертације Теодора Радишић је узела у разматрање сва релеванта научна сазнања о каснолатенској економији на простору јужнопанонског Подунавља. Примењене методолошке процедуре, адекватан аналитички узорак, велики број података организованих у табеле, дијаграме и мапе и вешто интерпретирање резултата спроведених анализа довели су до значајних научних сазнања о теми која је била предмет докторске дисертације. На основу изложеног, велико нам је задовољство да Већу предложимо да кандидату Теодори Радишић одобри усмену одбрану докторске дисертације *Економија у касном латену јужнопанонског Подунавља: археозоолошки приступ*.

У Београду, 01. 04. 2022.

КОМИСИЈА У САСТАВУ

доц. др Марија Љуштина, ментор

проф. др Весна Димитијевић

доц. др Соња Вуковић